

דרכי אורה

משולחנו של רבינו הגדול מרן ראש הישיבה הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א פרשת לך תשפ"ה (52)

'קונה שמים וארץ'

שותף, ועוד הוסיף לשאול מה היא הפעולה הגדולה הזאת שבאמצעותה ישיג השגה זו, וגם לו יהיה שמעשה זה גדול עד מאד, מ"מ מנין להם לומר דבר זה שהוא נעשה שותף, והי' להם להגדיל שכרו באורך ימים וגבורה ועושר וכו' אבל לא להאריך לשון לצד עילאה להשתתף עמו במעשה בראשית.

וביאר שם הפס' (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו', כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים, והטעם ידוע ליודעי אמת, אלא שנתחכם ה' וברא יום א' הוא ידוע לה' ובו ביום חוזר ומשפיע נפש לעולם כדי שיעור קיומו לעוד ששת ימים וכן ע"ז הדרך בכל שבת, וזולת זה היום הי' העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתהו ובהו והי' צריך הקב"ה להכינו פעם ב' ורק באמצעות שבת העולם עומד בתקונו, וז"ש 'כי בו שבת מכל מלאכתו' פי' כי רק באמצעות יום זה שבת מכל מלאכתו וכו' שהשבת מקיים העולם כל ששת ימים ואחר עבור ו' ימים תבא שבת אחרת לחיותו ולקיימו עוד ו' ימים אחרים, ואמנם כל מציאות השבת בעולם הוא בשמירתה שמקיימים אותה, כי אם אין מקיימים את השבת - אין שבת, זה טעם שאחז"ל (שבת קנא ב) חלל עליו שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה, ולזה כל המקדש את השבת הוא מקיימו במציאותו והוא עצמו עושה את השבת, ורק באמצעותו ישנו לשבת שתחי' ותקיים עוד ו' ימים אחרים.

והוסיף האוה"ח הק' בזה"ל: ולך לדעת כי מיום ברא אלהים אדם לא חסר העולם דבר המעמיד צדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת כי אדם שומר שבת היה ע"ה (שוח"ט צב) ואחריו קם שת בנו כי הוא הי' צדיק גמור ואחריו כמה צדיקים וכשזה נופל כבר בא השמש שומר שבת, מתושלח וכו' נח שם אברהם וכו' ומשם לא פסקה שמירת שבת מישאל ואפי' במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל (שמו"ר פ"א) ונכון עכ"ל. מעתה מובן כי בשעת אמירת ויכולו שאנו משתתפים עם הקב"ה במעשה בראשית, כביאורו של האוה"ח הק', שאנו מקדשים את השבת ומקיימים את מציאותה, והיא עצמה נותנת חיות ומעמידה את העולם לעוד ו' ימים אחרים שיתקיימו בהם בריאת שמים וארץ, לכן אנו מזכירים כאן 'אל עליון קונה שמים וארץ' כיון שבאמת עיקר בריאת שמים וארץ היא בחסדיו הטובים של הקב"ה, אבל לא הי' מחזיק זה זולת השבת, ואחר שיש בריאה, אנו שומרים ומקדשים שבת ועושים מציאותה בפועל והיא מתקנת הו' ימים הבאים, נמצא שכעת אין אנו מדברים על עיקר תחילת הבריאה שהיתה בחסדים טובים אלא על קנין שמים וארץ שבשבוע הבא, וזה אינו תלוי בחסדי הקב"ה אלא צריך זה למעשינו ושמירתנו ואנו מקיימים שמים וארץ של הקב"ה, וז"ש 'אל עליון קונה שמים וארץ' ודאי שהכוונה להקב"ה אבל הקב"ה מקיימה כעת באמצעותנו כמו שממשיך הש"ץ לומר בברכתו 'זכר למעשה בראשית', היינו שבכל שבת יש זכר מבריאת העולם שבו העולם מתקיים לשבוע הבא.

ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ (י"ד, י"ט)

חז"ל הקדושים מסדרי התפילות תיקנו אמירת מטבע זה 'אל עליון קונה שמים וארץ' רק בנוסח פתיחת הברכה דמעין שבע שאומרה הש"ץ לאחר תפילת ערבית בליל ש"ק, ויש לנו לדקדק בטעמים, שהרי תחילת ברכה זו אמרוה חז"ל בלשון פתיחת הברכה ד'אבות' שבכל תפילות העמידה, עד שהגיעו לתיבות 'גומל חסדים טובים וקונה הכל' ונתנו תחתם תיבות 'קונה שמים וארץ' ובס' סיימו פתיחת הברכה.

וחוץ משינוי הלשון שאומרים 'קונה שמים וארץ', יש להבין ג"כ מה שהשמיטו חז"ל את הנוסח הפשוט בכל התפילות 'גומל חסדים טובים', וכפי המבואר בפ"י עץ יוסף (ס' אוצר התפילות) הוא מכוון כמאמר החסיד בחוה"ל (שענר עבודת האלקים פ"ה): 'האם התברר אצלך שאת חבולה בטובת הבורא וקוני' ברוב חסדיו ועצום חנותיו', כלומר שה' גומל חסדים טובים' הוא סיבה ל'קונה הכל' (וכ"ה בס' הגר"א שיח יצחק), וצ"ע טעם שאין אומרים לשון זה ג"כ בברכת מעין ז'.

והנה שנו חכמים בפ' קנין תורה (מ"י) חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו, ואלו הן, תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד וכו' אברהם קנין א' מנין דכתיב 'ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ' וכו' ע"כ, והוא תימה שהרי כינוי 'קונה שמים וארץ' נאמר על הקב"ה ולא על אברהם, ואכן בגמ' פסחים דפ"ז ב' הובא מאמר זה בלשון ארבעה קניינים, ומפסקו זה נלמד ש'שמים וארץ קנין אחד', אמנם לפי הגירסא שלפנינו 'קונה שמים וארץ' נאמר על אברהם, ונראה כוונת חז"ל שהקב"ה תיקן בעולמו ה' תיקונים בהדרגה (וכ"ה ליודעים בסוד החכמה), ומקודם קנה את עולמו ע"י תורה, ואח"כ הוסיף עוד לתקן את עולמו בבריאת שמים וארץ, והיא פרשה ראשונה דבראשית, ואח"כ בפרשה שני' נאמר אלה תולדות השמים והארץ בהברא"ם, כמו שדרשו חז"ל באברה"ם, וא"א להאריך כאן בהמשך כוונת המאמר, ועכ"פ כוונה פשוטית בפ"י הפס' 'ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ', בודאי 'קונה שמים וארץ' קאי על 'אל עליון' אבל הוא קנה ותיקן שמים וארץ באברה"ם, וזהו קנין יתר שקנה בעולמו.

ובאמת כל ישראל שובתי שבת מקיימי זכור ושמור, משתתפים עם הקב"ה בכל ליל ש"ק בקנין שמים וארץ, וכמו שהעידו חז"ל במס' שבת דקי"ט ב' א"ר המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויכלו' מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנא' ויכלו [השמים והארץ], אל תקרי ויכלו אלא ויכלו (הקב"ה וזה שמספר בשבחו של מקום ובשבח של שבת, רש"י). ובאוה"ח לעיל בפר' ויכלו השמים עה"פ 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות' הביא מאמר זה של רב המנונא והרבה לתמוה עליו אשר מי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו אין אחר מעשה כלום ובמה יעשה

'עשירית האיפה לא הראה לו'

מיני שעירים וג' מיני אילים ותור וגזל, ובמדרש שם נתפרשו כל הקרבנות שהראה לו שבזכותו יתקיימו בארץ כמו שהאריך רש"י להביאם, ואח"כ איתא שם פלוגתא דרשב"י ורבנן עה"פ ויקח לו את כל אלה, רשב"י אומר כל הכפרות הראה לו ועשירית האיפה לא הראה לו (ר"ל שרק אלה לקח לו ולא עשירית האיפה שלא נתפרשה כאן) ורבנן אמרי אף עשירית

במה אדע כי איך שנה (ט"ו, ח)

ברש"י לעיל עה"פ ויחשבה לו צדקה וכו' ד"א במה אדע, לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה, אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות עכ"ל, והוא מדרש חז"ל (ב"ר לך לך פי"ד) ר' חייא ברבי חנינא אמר לא כקורא תגר אלא א"ל באיזו זכות וכו' הראה לו ג' מיני פרים וג'

האיפה הראה לו, נאמר כאן 'ויקח לו את כל אלה' ונאמר להלן (ויקרא ב') 'והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה' (והיינו שגם המנחה היא בכלל 'אלה'), וצ"ב מ"ש עשירית האיפה מכל הקרבנות דאף לרבנן שהראה לו אבל מה טעם לא נתפרשה להדיא.

ונראה עפ"י דרשת הגמ' מנחות דק"א 'א' עה"פ (מלאכי א') 'בכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה', 'בכל מקום' ס"ד, אר"ש בר נחמני

אר"י יונתן אלו ת"ח העוסקים בתורה בכל מקום מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי, 'ומנחה טהורה' זה הלומד תורה בטהרה - נושא אשה ואח"כ לומד תורה ע"כ, ויל"פ מה טעם נקטו דווקא הגשת מנחה להחשיב מעלת עוסקי תורה יותר מכל קרבנות, והביאור דשאני מנחה שנא' בה

נפשי לפני ה', שגם ע"י תפילה אפשר לאדם להקריב נפשו, וי"ל בזה הפס' (תהלים קמא) תכון תפלתני קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, שתפילה היא משום קרבן מנחה שג"כ יש בה משום הקרבת נפש לפני ה'. ועה"פ ולעבדו בכל לבבכם פרש"י עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שקרוי עבודה שנא' (דניאל ו') אלהך די אנת פלח לי' בתדירא, וכי יש פולחן בבבל אלא על שהוא מתפלל שנא' וכיון פתיחן לי' וגו' וכן בדוד

הוא אומר תכון תפלתני קטרת לפניך עכ"ל והיינו שזה נוהג גם בבבל שזהו הקרבת נפש הנוהג בכל מקום מדין הקרבת מנחה.

ויש לפרש מ"ש רבנן 'עשירית האיפה הראה לו' אף שלא נתפרש כן להדיא, שאי"ז כשאר כל הקרבנות שרק הם עצמן הם הנקריבים והוצרך אברהם אבינו

רק כן צריכים ללמוד!

כשלמדתי בישיבת תפארת ציון בבני ברק, נבחנתי אצל מו"ר החזון איש זיע"א את מסכת בבא קמא, שקלא וטריה גמ' רש"י תוס'. כמידי לילה בעת שהייתי בא לישון בחדר שלו בלילות היה שומע מפי את הגפ"ת דף ועוד דף, כך היה רצונו שאדע בעל פה את השקלא וטריה.

באחד המבחנים ביקש ממני החזו"א להתעכב על איזה תוס', הוא הציע שאסביר מה כוונת תוס', מה רצו תוס' להדגיש. אמרתי לו את הבנתי, אך הוא שאל שנית, חזרתי עוד פעם והוא שאל פעם נוספת **"אבל מה כאב לתוס' שהיו צריכים להגיד כך"**, וביקש שאחזור שוב מהתחלה על דברי התוס', קושיית תוס', תירוצם והוספת דבריהם והדבר נשנה שוב.

כשראה שהדבר קשה לי, פתח ואמר, **"רק כן צריכים ללמוד, אם לא מבינים, לומדים מהתחלה, ואם עדין לא, אז עוד פעם, אם רוצים להבין היטב יש ללמוד שוב ושוב" (מכתבי תלמידים. מר - השון תשע"ג)**

ונפש כי תקריב (ויקרא ב' א') ואחז"ל והובא ברש"י עה"ת שם לא נאמר נפש בכל קרבנות אלא במנחה, מי דרכו להתנדב מנחה - עני, אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו ע"כ, ומבואר ענין קרבן מנחה שהוא נפשו של מקריב ולא הסולת, וזהו מעלת ת"ח העוסקים בתורה ויגיעים בה וממיתים עצמם באהליה, שהקב"ה מעלה עליהם ג"כ כאילו הקריבו נפשם לפני ה', וכמו שאמר הקב"ה על עני המקריב מנחה שנפשו היא שנקרבת לפני ה'.

ובמדרש ויק"ר פר' ג' מעשה באשה אחת שהביאה קומץ של סולת והיה כהן מבוזה עליה ואמר ראו מה הן מקריבות, מה בזה לאכול, מה בזה להקריב, נראה לכהן בחלום אל תבוזה עליה כאלו נפשה הקריבה, והרי דברים ק"ו ומה אם מי שאינו מקריב נפש - כתיב בו נפש, מי שהוא מקריב נפש על אחת כו"כ כאילו נפש הקריב ע"כ, ובגמ' ברכות ד"ה ב' טורף נפשו באפו ופרש"י שנפש היא תפילה שנא' ואשפוך את

להביאם בפועל כדי שיראהו הקב"ה זכותם, אבל שאני זכות קרבן מנחה שהראהו הקב"ה לאברהם בלי שהי' נצרך להביא עשירית האיפה בפועל, כיון שעיקרה היא מ"ש הקב"ה מעלה אני עליו כאילו הקריב את נפשו, ור"ל כשנותן העני את כל רצונו וכל אשר ביכולתו הלא באמת הוא נותן את נפשו והיא עצמה נקרבת לפני ה', ובחינה זו ג"כ הראה הקב"ה כאן לאברהם אבינו, שגם כשלא יהי' לזרעו כלום יוכלו להקריב את נפשם לפני הקב"ה.

ואמנם גם רשב"י ס"ל כן, ומ"מ אף שודאי נכון דבר זה אבל לא הראה לו הקב"ה ד"ו כאן, כיון שקרבן נפש א"צ לזה ביהמ"ק וארץ ישראל אלא 'בכל מקום', כמ"ש ת"ח העוסקים בתורה בכל מקום כאילו מקטירין ומגישין לשמי, וכן דניאל הקריב את נפשו בבבל, וא"א לכלול זה עם כל הקרבנות שבזכותן יתקיימו בארץ.

צחוקם של אברהם ושרה

והיינו שגלוי הי' לפני הקב"ה שלא הי' צחוקו של אברהם משום סברא זו שאמר אח"כ בלבו הלבן ק' שנה וכו', רק הי' גילוי של שמחה על בשורה מפתיעה, ורק אח"כ התבונן בלבו על מוזרות הדבר שמבשרו הקב"ה ואי"ז כלל הוראת לעג ופקפוק אלא שמחה והשתאות שהקב"ה משנה בשבילו סדרי בראשית, לכן נשתבח אברהם אבינו על אותו השחוק שהוא מורה על אמונה שלימה ואמיתית בבשורתו של הקב"ה, ואח"כ ברוב צדקותו נתפלל לפניו ית' ואמר 'לו ישמעאל יחי לפניך' ע"ד מה שאחז"ל בגמ' שבת דנ"ג ב' ת"ר מעשה בא' שמתה אשתו וכו' א"ר יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית עי"ש, אך אצל שרה נאמר 'ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי וגו' והיינו שזו היתה סיבת הצחוק, שעצם אותו הצחוק אומר אחרי בלתי וכו' ולכן נתבעה ע"ז. [ואולי יש להוסיף ולדקדק בלשון הכתובים, שאצל אברהם נאמר 'וצחק ויאמר בלבו' ור"ל שגם הצחוק הי' בלבו ולא הי' נרגש בגופו כלל ולכן גם תרגומו 'וחדי', אבל אצל שרה נאמר 'ותצחק שרה בקרבה' והוא שחוק הגוף והקריבים, וכמ"ש אונקלוס וחייבת שרה במעשה וי"ל].

ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (יז, יז)

ויאמר אלקים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק (שם י"ט)

פ"י רש"י וקראת את שמו יצחק - על שם הצחוק, ומבואר שהקב"ה החשיב מאד אותו הצחוק לקרות על שמו את יצחק, ושם זה נקבע לו לעולם כמשאחז"ל (ירושלמי ברכות פ"א ה"ו) ולמה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב, ושמו של יצחק לא נשתנה, אלו אבותן קראו אותו בשמן, אבל יצחק הקב"ה קראו יצחק שנא' וקראת את שמו יצחק ע"כ.

ותמיהה גדולה היא, שהרי מקרא כתוב לפנינו בפרשת וירא (יח, יג) שנתבעה שרה על כגון זה ממש שצחקה בקרבה על בשורת הלידה, 'ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלה ואני זקנתי, היפלא מה דבר וגו', ובאמת כבר חילק אונקלוס בתרגומו, שאת צחוקו של אברהם תרגם בלשון 'וחדי', והיינו לשון שמחה וחדוה, אך גבי צחוקה של שרה תרגם אונקלוס 'וחייבת שרה', והוא לשון שחוק ולעג, ולא נתבאר מקורו.

ונראה לפרש, דגבי אברהם נאמר 'וצחק, ויאמר בלבו הלבן ק' שנה וגו',